

شاخصه های فرزند پروری اسلامی

راحیل اشرفی^۱

چکیده

فرزند پروری اسلامی دارای شاخصه های اعتقادی و اخلاقی و احکام اسلامی است رعایت هریک از این شاخصه ها در سبک فرزند پروری اسلامی می تواند جامعه را به رشد اجتماعی و شکوفایی استعدادها برساند عمل نکردن به سبک های سهل گیرانه و مستبدانه و پیروی از سبک های مورد نظر اسلام از بهترین روش های فرزند پروری اسلامی است. همچنین باید در نظر داشت که خانواده هسته ای کوچک است و به درستی روش دادن این هسته می تواند نقش بسیار بسزایی در تشکیل جامعه بزرگتر که همان جامعه اسلامی است. داشته باشد.

کلید واژه: شاخصه های فرزند پروری، والدین، تکریم طرفین، الگوپذیری

^۱. طلبه مدرسه علمیه حضرت زینب- شهرستان امیدیه. ۱۴۰۴

فرزند پروری از مسئولیت ها و وظایف والدین می باشد و این مسئولیت ها در نظام خانواده و آموزش و پرورش فرزندان باید همتراز با شاخصه های اخلاقی اجتماعی و اسلامی باشد تاثیر گذاری سبک فرزند پروری اسلامی در والدین و انتقال ارزش های فرهنگی در قیاس با عوامل دیگر در رتبه نخست قرار دارد در این زمینه در داخل و خارج از کشور مطالعاتی صورت گرفته از جمله مقاله علی یزدانی در سال ۱۳۸۳ با عنوان بررسی عوامل بر نگرش به فرزند در شهرضا همچنین مقاله فرزند پروری مبتنی بر نظریه خود تعیین گری بر خود کار آمدی والدین که حمید هاشمی و کامران شیوندی آن را در اسفند ۱۴۰۲ گرد آوری کردند چندین کتاب نیز در این زمینه وجود دارد از جمله کتاب سبک فرزند پروری با رویکرد اسلامی نوشته حجت الاسلام والمسلمین علی احمد پناهی که در سال ۱۳۹۹ به زیر چاپ رفت و همچنین کتاب حقوق فرزند در مکتب اهل بیت نوشته آیت الله معرفت که در سال ۱۳۹۱ به چاپ هجدم رسید در این مقاله مانند دیگر مقاله ها و کتب ها به طور اجمالی به بیان شاخص ها پرداخته است از جمله شاخص های اعتقادی و اخلاقی فرزند پروری اسلامی، ولی افتراقی که در این مقاله وجود دارد بیان کلی شاخصه های شخصیتی می باشد که در مقاله های دیگر این موارد به دطور کوتاه و مختصر بیان شده است. مجهولات و مشکلاتی که در این زمینه وجود دارد این است که بهره گیری از این سبک اسلامی چگونه می تواند با شرایط فرهنگی و ارزشی خانواده مناسب و همگون باشد؟ و دانشمندان حوزه اسلامی با چه رویکردی این تحولات اخلاقی و روانشناختی را با ارزش های اسلامی تلفیق می کنند؟ و اینکه والدین تا چه حدی می توانند این الگوهای اسلامی را در تربیت فرزند به کار گیرند؟ ما از طریق این تحقیق بر آن هستیم که شاخصه های فرزند پروری اسلامی را در یک قالب جامع و کامل بیان کنیم و پاسخی با استفاده از روش توصیفی و کتابخانه ای برای آن بیابیم فرزند، فرزند پروری، تحولات اخلاق پشتوانه نظری فرزند پروری، افزایش کارآمدی والدین، شاخصه های فرزند پروری

فرزند پروری

یکی از مسائل مطرح شده در اسلام مسئله وظایف والدین در تربیت فرزندان است که در نظر قرآن جایگاه ویژه ای دارد خداوند متعال در سوره فرقان یکی از ویژگی های بندگان راستین را توجه خاص به تربیت فرزند و خانواده خویش می داند تا آنجا که آنها برای خود در برابر آنها احساس مسئولیت فوق العاده ای می کنند چنانچه می فرمایند: «آنها پیوسته از درگاه خدا می خواهند و می گویند پروردگارا از همسران و فرزندان ما کسانی را قرار بده که مایه روشنی و چشم ما گردد» فرزند گلی است که پدر و مادر وظیفه دارند به عنوان باغبان آن را

پرورش دهند تا عطر دل انگیز آن فضای خانواده و جامعه را شاداب و با نشاط کند برای اینکه باغبانان در کار خود موفق شوند باید وظایف خود را به درستی انجام دهند و حقوق فرزند را به جای آوردن شیر دادن و انتخاب نان نیکو و تعلیم قرآن و تربیت دینی و تکریم و احترام به اولاد و عدالت میان فرزندان از مواردی است که باید مورد توجه والدین قرار گیرد. نگهداری خویشتن به ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش نگهداری خانواده به تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی در فضای خانه و خانواده از وظایف والدین است یکی از امتیازاتی که خانواده های مسلمان دارند این است که قرآن کریم خود یک کتاب تربیتی است و همه آیات آن به طور مستقیم در مقام تربیت انسان در رده های مختلف سنی از خردسال تا کهنسال است و در آن سوره های متعدد وجود دارد که ضمن بیان سرگذشت انبیا الهی و فرزندان آنان به مسائل تربیت فرزند نیز آگاهی داده است.*همچنین رشد عبارت است از عناصر ذاتی تعامل که پدیدایی شکلی و تغییر پذیری دوره های زندگی را مشخص می کند این حقیقت است که باید محیطی وجود داشته باشد تا یک ارگانیزم بتواند در آن محیط تحول باید همانطور که کودک در میان خانواده و فرهنگ محیط تکامل می یابد البته استعداد توانمندی های ذاتی بلوغ و تحول که در وجود کودک نهفته است در ترکیب بندی ذهن و تحول او بسیار تاثیر دارد رشد طبیعی نتیجه شرایط ساخت درونی است که به شیوه های منظم و دور از هرگونه یادگیری و تمرینی پدید می آید رفتار کودک در الگوهای معین کاملاً قابل پیش بینی است چون سرعت رشد متفاوت است بی شک زمان مراحل رشد نیز متغیر است هنجارهای سنی معیارهای رشد نیستند بلکه آنها توجیهی برای هدف به شمار می آید و در هر یک از مراحل نیز به تفاوت های فردی اعتبار بیشتری می دهد به عقیده برخی مراحل رشد از پیش تعیین شده است اما شخصیت میزان و سرعت رشد و استعدادهای فردی حالت اختصاصی دارند به همین سبب هم در خانه و هم در محیط مدرسه رشد کودک از توان و علاقه او حمایت می کند و هر نوع اجبار یا محدودیت را نقض کننده رشد پرورش سالم می داند زیرا در وجود کودک روحیه منفی گرایی ایجاد می کند و به زندگی او آسیب می زند انسان دارای روح و جسم است که هر یک موجودیت مستقلی دارد با وجود این با تعامل ویژه ای باهم کار کرده خدمات گوناگونی به یکدیگر ارائه می کنند و تاثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند. کودک در سن ۷ تا اساسی در کودک رخ می دهد زیرا شاخصه هایی وجود دارد که در این سن برای کودک بی نهایت پر معنا است و او در این سن مغز خود را برای درک فواید اشیا اطراف خود آماده می کند تغییرات کمی و کیفی در اعضای بدن و خصوصیت روانی انسان به واسطه ی

زمینه های ارثی و عوامل محیطی و همراه با افزایش پیچیدگی جنبه های آن است باعث تکامل همه جانبه فرزند می شود.*

الگوپذیری کودکان

گاهی اوقات که سیمای پدر تندخو و مستبد است ممکن است پسر پدر را الگو قرار داده و خواهر و برادر کوچکتر از خود را مورد ضرب و شتم قرار دهد اگر پسر مادر خود را الگو قرار دهد ممکن است خصائص و رفتار زنانگی در او رشد کرده و از خصائص و رفتار مردانه محرو گردد لذا در زندگی اجتماعی و زناشویی دچار مشکل می شود گاه دختر ممکن است با رفتار مادر همانندی نموده و تصویر نادرستی از پدر و در نتیجه همه مردان داشته باشد در جایی که مادران تندخو و مستبد و پدران آرام و مهربان هستند دختر به آسانی می تواند با مادر سازگار شوند ولی در روابط اجتماعی از نظر الگو مشکل دارند و موفق نمی شوند پسر ممکن است با پدر انطباق یابد و رفتار و الگو قرار دهد ولی در اثر نداشتن الگوی مادری در برابر جنس مخالف نمی تواند رفتار مناسبی داشته باشد بنابراین پسران این خانواده ممکن است نسبت به زنان بدبین بوده و آنان را مورد سرزنش قرار دهند در جایی که پدر و مادر هر دو تندخو و مستبد هستند در این روش نه پسر و نه دختر الگوی مناسبی برای رفتار خود ندارند لذا زیر بنای مشکلات نوجوانان زمینه سازی برای دوری از شاخص های فرزندپروری هدفمند فراهم می شود در نوعی از سیمای پدر و مادر هر دو آرام و مهربانند ایده آل نوع خانواده است در چنین خانواده روابط صمیمی و همراه با تفاهم و احترام برقرار است این خانواده رفتارهای پر خاشگرانه طغیانگرانه نوجوان را یکی از بخش های مهم رشد روانی و شخصیت او به حساب آورده نشانه تشخیص طلبی و استقلال طلبی وی می دانند لذا نباید الگوی بزرگسالی را بر آنان تحمیل کرد شاید بتوان خانواده نوع سوم را سرزنده و بالنده و سایر خانواده ها را آشفته توصیف کرد که در آن خانواده ها ارزش شخصیتی افراد پایین است و ارتباط غیر مستقیم و نادرست است و شیوه های تربیتی خشک ناسازگار و غیر انسانی است و پیوند با اجتماع بر اساس ترس و آرام نمودن خشم و سرزنش دیگران است. آلسان ذاتا الگو طلب و الگو پذیر است به همین جهت یکی از بهترین و کوتاه ترین روش های تربیت، تربیت عملی است که این روش کارایی بیشتری خواهد داشت کودک در چند سال نخست زندگی خود همه کارهایش را الگوهای پیرامون خود که در درجه اول پدر و مادر هستند الگو برداری می

*- شفیع مازندرانی و کریمیان، پرورش فرزند، ج ۱، ص ۳۴-۲۷

□- ملک محمودی، راهنمای خانواده (راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده)، ج ۱، ص ۱۹۶

کند. روش الگویی به عنوان تربیت عملی بر جان انسان ها می نشیند و در نفوس آنها رسوخ می کند به همین جهت قرآن کریم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم را به عنوان الگویی کامل برای تربیت عملی بشر معرفی می نماید و همچنین در آیه ۵۴ سوره مریم می فرماید: «وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَ كَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا»* و در این کتاب از اسماعیل یاد کن، زیرا که او درست وعده و فرستاده‌ای پیامبر بود.

تکریم و احترام به کودک

احترام و تکریم شخصیت انسان یکی از شیوه های تربیتی آیین حیات بخش اسلام است و آموزه های قرآنی بر پایه و اصول احترام به انسان و کرامت انسانی بنا شده است. خداوند متعال در قرآن کریم انسان را مورد تکریم و ستایش خود قرار داده می فرماید: «ما فرزندان آدمی را گرامی داشتیم و آنها را در خشکی و دریا بر مرکب های راهوار سوار کردیم و از انواع غذاهای پاکیزه به آنان روزی دادیم و در بسیاری از مخلوقات برتری بخشیدیم» همچنین کودکانی که به طور واقعی عشق و محبت می بینند ناخودآگاه درک می کنند که به آنها ارج گذاشته شده است این درک و شناخت از هر چیزی ارزشمندتر است احساس ارزشمندی کردن برای سلامت روانی ضروری و پایه عزت نفس در کودکان است این کیفیت نتیجه مستقیم عشق پدر و مادر به فرزند است گاهی اوقات پدر و مادرانی که واقعا فرزندان خود را دوست دارند نمی دانند به چه طریقی آن را منتقل کنند مسئله واقعی این نیست که شما فرزندان را دوست دارید یا ندارید بلکه مسئله این است که این محبت و علاقه را چگونه نشان دهید تا کودک احساس کند مورد تکریم و علاقه پدر و مادر خود است دادن عشق به فرزندمان در درجه اول اهمیت دارد برای تکریم کردن فرزندمان و نشان دادن این احترام به آن چند راهکار را باید در سر لوحه راه پدر و مادران قرار داد از جمله اینکه اوقاتی را با فرزندان خود بگذرانید آنها را مقابل این وقت گذراندن با خود می گویند که من حتما برای والدینم اهمیت دارم و طبق دستورات اسلام فرزندان خود را نوازش کنید کودکان نیاز دارند به طور مستقیم و منظم در آغوش گرفته شوند و روزی چند بار نوازش شوند کاری که امیرمومنان به طور مستمر با فرزندان خود انجام می داد راهکار بعدی این است که سعی کنید نرمی و ملایمت از خود نشان دهید و دیگر اینکه مرتب به فرزندان بگویید که چقدر دوستشان دارید همچنین راهکار دیگر سفارش پیامبر اکرم است با محبت به صحبت های فرزندان گوش دهید گوش دادن برابر محبت کردن است و راهکار آخر این است که از منحصر به فرد بودن آنها تجلیل کنید تا کودکان حس افراد مهم و با کارآمد را داشته باشند

رازهایی که باعث بهبود روابط والد و فرزند می گردد این است که تا جایی که امکان دارد با صدایی ملایم و آرام و در محیط سرشار از آرامش و محبت با فرزندان صحبت کنید و در هنگام صحبت کردن بهتر است از واژه هایی زیبا و طیب مانند علی جان و زهرا جان و فاطمه خانم استفاده کنید و مهر و علاقه خود را به طور روشن نشان دهید همچنین به اتاق و اموال فرزندان نظارت داشته باشید و به فرزند خود توضیح دهید که این عمل شما به معنی بی اعتمادی به وی نیست بلکه جهت حفظ امنیت و ی می باشد و بر اساس سفارش های اسلام به کودکان مسواک کردن را یاد دهید به سوال های فرزندان گوش دهید و با کمال دقت و با نرمی و منطقی به پرسش های آنها جواب دهید و به ایشان فرصت فکر کردن بدهید و در حضور فرزندان کتاب بخوانید و با مطالعه و رفتار نیک خود ارتقا علمی و فکری به آنها مطالعه کردن را یاد بدهید که به عقاید جدید و تازه فکر کنند و رابطه عاطفی با آنها برقرار کنید و مرتب به آنها گوشزد کنید که پیامبران و امامان از بهترین افرادی بودند که با اینکه هر لحظه از عمر خود را با یادآوری معاد و جهان آخرت می گذراندند ولی با این حال از امور دنیوی و اجتماع خود غافل نبودند و فرزندان خود را به مطالعه و گره گشایی از کار مسلمانان تشویق می کردند تا این توشه و پاداشی برای آخرت آنها باشد.*

سبک زندگی فرزند پروری سهل گیرانه

والدینی که از سبک فرزند پروری سهل گیرانه استفاده می کنند مهرورز و پذیرا هستند و کمترین انتظارات را دارند کنترل اندکی در رفتار فرزندان خود دارند و به آنها اجازه می دهند خودشان در هر سنی تصمیم گیری کنند حتی اگر در آن سن نتوانند آن کار را انجام دهند والدین آسان گیر خود را ابزاری برای تحقق آرزوهای فرزندان می دانند و راهبردی بای شکل دادن و اصلاح رفتارهای فرزندان ندارند والدین سهل گیر پاسخگویی حداکثری و انتظارات و مطالبات حداقلی دارند فرزندان آنها می توانند در هر زمان که بخواهند غذا بخورند و بخوابند و هرچقدر دوست داشته باشند تفریح و ورزش کنند آنها مجبور نیستند رفتار خوب را یاد بگیرند یا برخی از کارهای خانه را انجام دهند گرچه برخی از والدین آسان گیر واقعا به این روش اعتقاد دارند ولی برخی دیگر بر توانایی خود در تاثیر گذاشتن بر رفتار فرزندان اطمینان ندارند و به ندرت به تنبیه متوسل می شوند و مهربان و غیر بازدارنده و کم توقع هستند در این الگوی تربیتی فرزندان آزادی کامل دارند و این روش تربیتی پیامدهایی را به دنبال دارد که عبارتند از: ۱ افزایش اضطراب و کاهش خلاقیت ۲ افزایش ناهنجاری اخلاقی و

*-همان، ج ۱، ص ۱۹۰، ۱۸۹

رفتاری ۳ افزایش تنوع طلبی جنسی نظر اسلام در این زمینه: سبک مقتدرانه نزدیک ترین شیوه به روش تربیتی اسلام است این دیدگاه در نهایت تربیت یک انسان برتری طلب است ولی هدف دین اسلام تربیت تربیت فرزندی است که در پی قرب الهی و رضایت خداوند است در تربیت اسلامی والدین علاوه بر روش کنترلی عملکرد خود را برای فرزندان توضیح می دهند در این سبک و تربیت اسلامی پیامدهای خوب و شایسته ای را مشاهده می کنیم از جمله این پیامدها عبارتند از:

۱. حمایت اجتماعی از فرزندان ۲ ارتباط دو سویه بین والدین و فرزندان ۳ پاسخگویی ۴ روشنگری و بصیرت افزایی ۵ مسئولیت ۶ مشخص بودن حدود و مرزها محدودیت های تربیتی ۷ برقراری فضای امن و آرام در محیط خانواده ۸ عزت و استقلال نفس ۹ برجسته بودن اعتماد به نفس و خلاقیت و تفکر و اندیشه می باشد. در این شیوه والدین بیش از آنکه در تربیت دینی فرزندان خود قدم بردارند در اصلاح خود تلاش می کنند خداوند متعال در آیه شریفه می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...»^۱ ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگها است نگهداری^۲ نکته بسیار مهم در این شیوه تربیت، اعطای مسئولیت ها به فرزندان بر اساس واقعیات و توانایی های پیش رو است نه بر اساس انتظارات صرف و غیر واقع بینانه. موضوعی که می توان لایه هایی از آن را در روایات اسلامی نیز مشاهده کرد.^۳

آموزش و احیای شریعت و واجبات دینی

والدین در کنار تعالیم اصول دین می بایست دستورات و احکام شرایع آسمانی را نیز به فرزندان خود آموزش دهند صرف آموزش هم به تنهایی کافی نیست پافشاری و تاکید و مراقبت و صبر بر اجرا در تکالیف الهی بین اعضای خانواده نیز لازم است. از سیره پیامبر و ائمه اطهار چنین استفاده می شود که نباید از یاد خدا غافل ماند و نباید فقط به فکر واجبات بود و از مهر و عاطفه کودک غافل ماند گاهی خردسالان زمانی که پدر و مادر مشغول خواندن نماز هستند دوست دارند از سر و گردن آنان بالا رفته و بازی کنند در این زمان پدر و مادر می توانند نماز را مختصر برگزار کنند و بعد از اتمام نماز به صورت شعر و قصه در مورد برکات نماز با کودکان خود

*-تحریم/۶

^۱ ابوحزمه ثمالی، ثابت بن دینار، تفسیر القرآن الکریم (ثمالی)، ۱ جلد، دار المفید - لبنان - بیروت، چاپ: ۱، ۱۴۲۰ ه.ق.

^۲ -مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۳۵۱ و ۳۵۰، پناهی، سبک فرزند پروری با رویکرد اسلامی، ج ۱، ص ۴۶

به گفتگو بنشینند و یا زمانی که روزه هستیم از برکات این امر مهم با فرزندان خود صحبت کنیم و آنها را همراه خود به مراسمات مذهبی و اعیاد ببریم و فرزندان را هنگام نماز خواندن تکریم و احترام کنیم زیرا آموزش واجبات دینی باعث رشد استعدادهای فوق العاده در کودکان می گردد و شکوفا شدن این استعدادها نیازمند زمینه سازی از سوی والدین هست به عنوان مثال اگر کودکی در منزل قرآن را زیبا تلاوت می کند پدر و مادر در محافل اجتماعی هم از او درخواست کنند و بر زیبایی صوت فرزندشان هنگام تلاوت قرآن اهتمام بورزند همچنین امر به معروف و نهی از منکر که از واجبات دینی اسلام است را به فرزندان خود گوشزد کنند که ابتدا باید رفتارهای خود را اصلاح کنند و در صورت نیاز راهنمایی های لازم را برسانند شاخصه های فرزند پروری در دین اسلام توحید و خلوص در عبادت والدین می باشد که باعث دریافت الطاف الهی می گردد و امنیت واقعی والدین و فرزندان در سایه تربیت دین الهی میسر است و کلید و رمز اصلی موفقیت در این امر الگوپذیری درست و صحیح والدین است که باعث می شود بعد از درک صحیح احکام آنها را به فرزندان خود انتقال کنند.* خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید: «الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ» ﴿۱﴾

آنان که زکات به فقیران و بینوا هرگز نمی دهند به عالم آخرت به کلی کافرند.»

نتیجه گیری

دوران کودکی به عنوان سرنوشت سازترین مراحل رشد و تحول تحت تاثیر عوامل و شاخصه های متعددی است که خانواده اولین مهم ترین آنها به شمار می آید والدین می آید والدین یک سازه روانشناختی در این سبک است که نشان دهنده الگوهای گسترده ای از شیوه های فرزند پروری است سبک های فرزند پروری با رشد اجتماعی در تعامل هستند و نقش مهمی را در ویژگی های زیستی کودک دارد همچنین علاوه بر بر تعامل اجتماعی والدین باید در فرزند پروری اسلامی به توحید در اخلاق اسلامی و جهان بینی توحیدی ظرفیت های شناختی و عاطفی بین خود و فرزندان را مورد توجه قرار دهند شناخت از این گونه الگوی فرزند پروری جامعه را به سوی جامعه مهدوی و اسلامی نزدیک می کند.

مروجی طبرسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، ج ۱، ص ۸۱، حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۵، طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۵۳-*

منابع و مآخذ

۱- قرآن

۲- نوری طبرسی، حاج میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ناشر: موسسه ال بیت لاحیات التراث، تاریخ نشر: ۱۳۶۵

۳- بن فضل الطبرسی، حسن، مکارم الاخلاق، تصحیح: محمد بن ملا صالح بروجردی، نشر: موسسه اعلی تهران

۴- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، انتشارات: دارالکتب الاسلامیه

۵- بن الحسن الحرالعاملی، محمد، وسایل الشیعه، ناشر: موسسه ال بیت لاحیا التراث، سال نشر: ۱۳۶۷

۶- مروجی طبسی، محمد جواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، ویراست دوم، سال نشر: ۱۳۸۳

۷- موسوی کاشمری، سید مهدی، روش های تربیت، ناشر: موسسه بوستان کتاب/ مجله پیام زن

۸- پناهی، علی احمد، سبک فرزند پروری اسلامی، ناشر: پژوهشگاه موزه و دانشگاه، سال نشر: زمستان ۱۳۹۹

۹- ابی ابن دنیا، القیم، العیال، محل نشر: ریاض، نام ناشر: دارابن قیم تاریخ نشر: ۱۴۱۰ ق = ۱۹۹۰ = ۱۳۶۸

۱۰- متوسلی، علی محمد، سبک زندگی اسلامی، ناشر: مرکز فرهنگی خانواده پاسداران اسلامی

۱۱- زارع، فرزانه، اصول تربیت فرزند از منظر قرآن، محل نشر: همایش علوم انسانی با رویکرد نوین، تاریخ نشر:

۱۴۰۳

۱۲- محمدی، حبیب الله، آداب معاشرت از نظر قرآن و اسلام، محل نشر: پژوهشگاه باقرالعلوم، تاریخ نشر: ۲۷

آبان ۱۳۹۴

۱۳- سلیمانی، مصطفی، عوامل موثر بر رشد اخلاقی کودکان در فضای خانواده، تاریخ نشر: ۱۹ اسفند ۱۳۹۹

۱۴- شفیعی مازندرانی و کریمیان، سید محمد و حسین، پرورش فرزند، انتشارات کتاب جمکران ۱۵، منصور،

محمود، روانشناسی ژنتیک، تهران انتشارات ترمه

15- منصور، محمود، روانشناسی ژنتیک، تهران انتشارات ترمه، ۱۳۷۲

۱۶- ملک محمودی، امیر، راهنمای خانواده(راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده، ناشر: منشور وحی

۱۷- مروجی طبرسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، ج ۱، ص ۸۱، ۱۸-حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۵، طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۲۲ القیم، کتاب الحیال، ج ۱، ص ۳۵۳

۱۹- ابوحمزه ثمالی، ثابت بن دینار، تفسیر القرآن الکریم (ثمالی)، ۱جلد، دار المفید - لبنان - بیروت، چاپ: ۱، ۱۴۲۰ ه.ق.

۲۰-مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۳۵۱ و ۳۵۰، پناهی، سبک فرزند پروری با رویکرد اسلامی، ج ۱، ص ۴۶

۲۱- طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۱۹، کاشمیری، روش های تربیت، ج ۱، ص ۸۳